

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ A' MEG-VÁLTOZOTT DÓRIS C. KÖLTEMÉNYÉNEK FORRÁSA.

Szentjóbi Szabó László érzelmes, németes költeményei közül többnek még nem ismerjük a forrását. Az általa fordított Jacobi-, Overbeck- és J. T. Hermes-költemények egykorú népszerű dalok; ilyen sokat énekelt dal volt Chr. M. Ziegler *An Thyrsis* c. költeménye is, amely Verseggy *Szerelmes üzenet*ének forrása. Ezt dolgozta át Szabó is *A' megváltozott Dóris* c. versévé:

Eilt ihr Schäfer aus den Gründen,
Eilt zu meinem Thyrsis hin;
Und sobald ihr ihn könnt finden,
Sagt, dass ich ihm günstig bin.

Eilt und sagt dem lieben Hirten,
Dass ihn Doris nicht mehr neckt,
Nicht mehr zwischen jenen Myrthen
Sich verräthrisch ihm versteckt.

Ti ligetünk pásztorai!
Myrtill kedves pajtásai,
Majd ha Myrtillt meg-látjátok,
Kérlek, néki meg-mondjátok!
Hogy Dóris már nem fél tőle,
'S nem fog elbújni előle,
Hogy jobb indulattal tele,
Nem kötődik többé vele.

A németnek tréfás befejezését (hogy ha nem jön, felköti magát — de csak álmában) Szabó elhagyta s mindvégig megtartja az érzelmes hangot. Ezért költeménye a magyarban egészen eltér Verseggyétől, aki kétszer is élt a sokat énekelt dal tréfás csattanójával.

GÁLOS REZSŐ.

EGY XVI. SZÁZADI MAGYAR KÖLTEMÉNY NYOMA AZ OLASZ IRODALOMBAN.

Az alábbi adaléknak dr. Gutkind Curt mannheimi egyetemi magántanár szíves közlése alapján jutottam birtokába s minthogy, úgy hiszem, magyar irodalomtörténeti szempontból nem mindennapi érdekű dokumentumról van szó, megérdemli a szélesebbkörű nyilvánosságot. Gutkind, romanista nyelvi kutatásai során, Bernardino Tomitano XVI. századi olasz nyelvésznek *Quattro libri della lingua toschana* c. művében (Padova, 1570. 330. l.) egy magyar dalra vonatkozó említésre bukkant. Minthogy a szöveg mögött eleinte régi magyar népdalt gyanított, Bartók Bélához és Kodály Zoltánhoz fordult felvilágosításért; az ő révükön került hozzám Tomitano könyvének érdekes szövegrészlete — közlése itt annál megokoltabb, mert az idézett magyar dalszöveg forrását, illetőleg eredetijét nem sikerült megtalálnom s így a német kutatóval eddig csak analog töredékeket közölhettem. Viszont a szakkutatóknak talán sikerül majd a forrásra rábukkanniok a magyar vagy humanista költészetben s így útbaigazíthatják a német kutatót, — nem szólva arról, hogy a magunk számára is külön érdekel bírhat egy XVI. századi, külföldön ismertté lett magyar költemény eredetijének felkutatása.

Tomitano idézett műve megemlíti, hogy Padovában időztekor egyik este tanúja volt, «amint egy magyar nemzetiségű diák magyar nyelvű dalt

dudolt magában... Minthogy ismertem a diákot, megkértem, mondja el latinul e versek tartalmát.» Következik a dal olasz fordítása :

Donna, ch'havete nel bel petto santo
 Mille cor', mille palme
 Di mille sventurate, amoros' alme.
 Che fà la mia? ben sò, che'l sdegno, e'l pianto
 De l' altre tutte in se medesma tolle;
 Perchè d' ogni altra è più tenera e molle.
 Et via più sò, di vostra crudeltade;
 Ch'hà preso qualitate.
 Quest' una doglia il cor ben dee patire,
 Ma le pene d'altrui non può soffrire.

Magyarul:

Ó, asszony, aki szép, szent kebeledben
 Ezer szívet s ezer boldogtalan szerelmes lélek
 Ezer hódolatát őrzöd:
 Hát az én lelkem mitevő legyen? Tudom, magába fogadta
 A többinek keservét s panasztát mind;
 Mert gyengédebb és lágyabb mindeneknél.
 És tudom te kegyetlenségedet is,
 Mert jutott belőle részem elegendő.
 Ezt az egy fájdalmat el kell tűrnie szívemnek,
 De a többiek kínját nem viselheti.

Eddig a kérdéses rész. Bármily csiszolt és kristályos az olasz vers formája, a magyar eredetire vonatkozólag kétségkívül nem következtethetünk belőle többet, mint hogy az is rímes formában készült. (Ne feledjük, hogy ez az olasz szöveg már másodszori fordítás, hiszen a magyar diák előbb latinra fordította a dal szövegét Tomitano számára.) A vers egyes fordulataira így is ráismerünk a korabeli (pontosabban 1580—1600 körüli) magyar lírából: «Ki szerelmes szivekkel birsz»...¹ «Gyászviselő lelkem, hát mit remélhetsz immár? ha nem szánja kínom kegyetlen asszonyom»...² «Bizonytal esmérem rajtam most ereit»...³ «Sokakat sebhét, de... én több sebét türvén, több kint vallok másnál.... Minthogy engem is vesz, nosza mégis türök igazsággal»...⁴ stb.⁵ A teljes költemény azonban ismeretlen; talán lesz, aki rámutat magyar, esetleg humanista eredeti-jére, mely különös véletlen folytán ilyen távoli reflexet hagyott a külföldi irodalmában.

SZABOLCSI BENCE.

¹ L. Dézsi Balassa-kiad. II. 222.

² U. o. 263.

³ U. o. I. 67.

⁴ U. o. 171.

⁵ Igaz, ezek a fordulatok — mint az olasz verzióban olvashatók is — kivétel nélkül a kor lírájának közkeletű szókincséből valók.

SZABÓ KÁROLY — HORVÁTH DÖMÉHEZ.

Édesatyám, Váczy János, hagyatékából való a következő, adatai miatt érdekes levél:

Kolozsvár, 1873. mart. 3.

Kedves barátom!

Előbbi leveledben tett kérdésedre most már teljes bizonyossággal állithatom, hogy az az alsó-Fejér várm. főjegyző, kihez Kazinczy F. 1818-ban 2 levelet írt, Baczka-Madarasi *Kiss József*, ki nevezetes arról, hogy az udvarhelyi ref. collegiumnak igen tekintélyes alapítványt tett; miért is emlékoszlopa van állítva az udvarhelyi coll. udvarának közepén.

Cserey Miklós-ra adatok (Mike Sánd. gyűjteményéből).

Atyja volt *Cserei Mihály* az itélő mester (nem a történetirő), anyja *b. Henter Klára* (*Nagy Iván* szerint hibásan *Berzenczey Ágnes*). Meghalt 1844-ben vénségében (*Nagy Iván M. O. csal. II. 141. I.*).

1801. febr. 28. Tihórról jelenti nejének gr. Lázár Rozáliának halálát, kivel 8 eszt. 9 hónapot élt együtt. A nyomt. halotti jelentésben emlékezik *kedves gyermekeinkről*. Eltemettetett febr. 22. 1801.

1809. nov. 30. Tihórról jelenti édes anyját; *b. Henter Klára*-nak halálát, ki az ő atyjával *Cserey Mihály* itélő mesterrel csak 6 évet tölthetett, s 35 esztendeig s 6 holnapig volt özvegy. 76 éves korában halt el. E nyomt. jelentésben említi, hogy őt, ki 3 esztendő korában maradt atyjáról árván, édes anyja nagy gonddal nevelte, gyermekeinek szerető nagy anyjok, *„tisztos, régi szabásu igaz Magyar Asszony”* volt stb.

1814. apr. 28. Illyefalváról jelenti, hogy neje gr. *Lázár Klára* 36 évében, házasságuk 13-dik évében elhalt. Eltemette a Sepsi Szt. Iványi temető boltba *„b. e. nagyanym gr. Lázár Druszianna mellé, aki az ő nagyatyjával testvér volt.”* Nb. gr. Lázár Duszianna *b. Henter Dávid* neje volt.

Cserey Miklós meghalt 1844. dec. 30.

Leánya volt *Cserey Drusianna*, Berzenczeyné. — Leánya volt *Klára*, Makrai Lászlóné. Ezek első nejétől valók.

Cserey Miklós 3-dik nejének írja Mike Sándor gr. *Mikes Borbálát*. Nagy Iván ezt másodiknak írja hibásan.

Életrajza, hivatalos pályája közölve van az 1845-diki *Mult és Jelen 7-dik számában*, melyet ide mellékelve küldök.

Fia volt második nejétől *Cserey Mihály*, ennek neje *Furman Lujza*.

Nb. *Cserey Miklós* 2 felesége gr. *Lázár Rozália* és *Klára* testvérek voltak, (gr. Lázár István és gr. Haller Erzsébet leányai).

Azt hiszem, hogy ezek az adatok a te célodra eligendők lesznek. Én ezekért kéziratárunkban lehetőleg mindent gondosan felkutatam.

A *Cserey Miklós* atyja és anyja haláláról közlött adatokból kiszámítható, hogy ő 1844. dec. 30. mikor meghalt, körülbelül 74 éves lehetett. Ha az ő róla nyomtatott halotti jelentést megkapom, s abban újabb adatot lelhetek, azt is megküldöm. De most hirtelen ezt nem érkezttem kikeresni.

Jövő hónap első napjaiban fölmegyek Pestre sok mindenféle dolgom miatt. Addig is a legszívesebben üdvözl

igaz barátod
Szabó Károly m. k.

Közli: VÁCZY JÓZSEF.

KÁRMÁN ÉS PAJOR LEVELEI AZ ERDÉLYI NYELVMŰVELŐKHÖZ.

Az Uránia kiadóinak az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság alapító-jához és vezéréhez, Aranka Györgyhez intézett két leveléről a Társaság történetírói több ízben tettek már említést. (Jakab Elek, Figyelő XVI. 354. l. — Rubinyi Mózes, M. Nyelv. 1911. 153. l. — Perényi József, IK. 1918. 50. l.) Jakab Elek még látta az eredeti leveleket, Perényi az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratgyűjteményében már csak Arankának *Levelek lajstroma* című jegyzékében találta meg említésüket, maguknak az eredeti leveleknek sok mással együtt, úgy látszik, nyomuk veszett. Annál inkább megokolt a M. T. Akadémia kéziratárában meglevő nem egészen teljes másolatok közzététele. A Vass József piarista tanártól Toldy Ferenc használatára készített másolatok kötetében (*Irodalmi kiadatlanok gyűjteménye hű másolatban*. M. Irod. Lev., Quart 146. sz.) maradt meg e két másolat is.

E levelek nemcsak azért érdemlik meg a kinyomatást, mert Kármán aránylag oly csekély hagyatékának minden kiegészítése figyelemreméltó, hanem különösen azért is, mert az Uránia utolsó kötetét lezáró kitűnő tanulmánnyal egyirányúan, de egyben-másban részletesebben s alkalmi vonatkozásban fejezik ki állásfoglalását a nyelvművelő törekvésekkel, purizmussal és nyelvújítással szemben. Nem lehetetlen, hogy *A nemzet csinosodásában* foglalt kritika és program tudatosodásában része volt már a nyelvművelőkkel való levelezésnek is. Feltűnő egyébként, hogy mindkét levél aláírásában Pajor neve áll első helyen.

Az első levél válasz arra az értesítésre, hogy az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság mindkettőjüket beválasztotta magyarországi tagjai sorába. Aranka maga mindjárt az első előfizetési felhívásra megrendelte az Urániát, s valószínű, hogy ő maga választatta is meg a szerkesztőket a Társaság tagjaivá. Egyébként Schedius volt a Társaság állandó magyarországi levelezője, s így nem lehetetlen, hogy ő hívta fel barátaira Aranka figyelmét. A második levél már külön Arankának van címezve és részletes válasz Arankának az első kötetre tett nyelvi szempontú megjegyzéseire. A nyelvújítás története számára is tanulságosak e megjegyzések. Egyes oly szavakra vonatkozólag mutatják, hogy újításoknak tartották őket, melyekről sem a nyelvújítás szótára nem szól, sem egyébként nem volt ismeretes, hogy használatuk helyessége vagy jogossága még a XVIII. század végén vitás lehetett.

1.

A Magyar Nyelvmívelő Társaságnak
Boldogságot és Előmenetelt kívánnak
az Uránia kiadói!

Valamint minden, a ki a hazai literaturát és nyelvet szereti, úgy mi is örvendezve látjuk szép törekedését egy Társaságnak, a mely ezen két felséges tárgynak művelését választotta célul magának, és a melynek mi is gyenge erőnkét felszenteltük. . . . Mint jutalmat úgy nézzük, hogy ezen igyekeztünkhöz a magáét köti egy Társaság, a mely szélesebb kiterjedése által bővebb gyümölcsöket ígér szeretett két hazánknak. — Örömmel elfogadjuk

hivogatását ezen Társaságnak és az abba való beavatásul legelső alkalmatossággal által fogjuk küldeni Urániánknak két első kötetit, melyet hogy viszontag ama más hazában esmértelessé tegyen, eszközlését kérjük, és ezután is törvényül szbjuk magunknak kiadandó munkáinkat benyújtani; és ámbár mi célul egyenesen a nyelv mivelését nem választottuk, azt hisszük, hogy ha jó magyarsággal iratnak hasznos könyvek, természetes következés szerént az által a nyelv csinosodik és pallérozódik. Mindazonáltal ezen célra is különösen magunk kis tehetségünket ajánlani merészjeljük, és ezen érdemes Társaságnak foganatos munkát szives ohajtásokkal kívánunk.

Pest, Octobernek 23-dikán, 1794.

Pajor és Kármán
az Uránia kiadói.

2.

Pest, Böjtmás havának 1° napján, 1795.

Nagy Érdemű Hazafi!

Szives ajánlásait mind m. Consiliarius Urnak, mind általa a Társaságnak örvendezve értjük felette becses, és az elmúlt hónapnak elején hozzánk bocsátott leveléből. . . . Gyökeresebb megmaradást ígérünk Urániánknak, ha ily pártfogás alatt a szomszéd hazában is terjedhet, a hol, minden csapodárság nélkül legyen mondva, elevenebb a hazai nyelv és szertartás eránt való vonzás, hübb a literatura szeretete, kedvesebb minden jó és jámbor intézet, mint a magyar hazában, a hol ezer akadályok minden lépten előtolakodnak, hogy a legmelegebben érző s törekedő hazafit kifárasszák. — De ne panaszkodjunk! Az együtt-élő ember nyom ritkán volt háládó a törekedő érdem eránt. Az a kedves álom, hogy a jövő maradék hálaadóbb létszen, a volt minden nemesb igyekezetű férflaknak minden időkbén s minden nemzeteknél jutalma. Ne kívánjunk mi is szerencsésebbek lenni, mint ezek.

Kedves, és mindenek felett azért volt kedves egyenessége hibáink megjegyzésében méltóságos Consiliarius Urnak, hogy kezéből jönnek. Nem vonogatjuk magunkat a megítélés alól, és kit esmérnénk a magyar litteratúrában egyetegy helyesebb bírónak, mint azt a tudós hazafit, a kinek a mellett tett dicséretes törekedéseinek mi magunk tanui vagyunk. — Némeleyeket tehát készen és örömet, mint hibákat, megismerjük és elfogadjuk, úgy véljük szándékát találni Consiliarius Urnak, ha ezután azokat többé elkerüljük. Némeleyek a kijegyzettek közül csak bizonyos oldalról hibák, és azokról kivél is értekezhetünk jobban, mint egyenesen is Consiliarius Úrral, és általa azon Társasággal, a mely fő tárgyal a hazai literatúrának és nyelvnek mivelését választotta, és a mely minket is oly céllal hivott, hogy ezen kellemetes munkában csekély erőnket véle öszvekössük.

Azon készséggel, mellyel minden jó intést elfogadunk, vártuk mindenek felett, nem csupán a szóknak — hanem, leginkább a Munkának *öszveséggel* való ítélsét. Hogy szándékunk jó és hasznos, arról magunk önnön szívünk és meggyöződésünk tézsen tanubizonyságot. De elértük-e szándékunkat, melyet első kötetünknek bevezetésében bőven felfedeztünk, ezt mi magunk nem bírálhatjuk meg: az olvasó közönség, az értelmes hazabéli tudósok itt gyedül a bírák, és ezektől kívánunk vagy jóváhagyó, vagy kárhozható

sententiát hallani, és mind kettőt háladatosan fogjuk egyaránt elfogadni. — Ez előttünk legfőbb, legnyomosabb dolognak látszik. — Szép az egyformaság a nyelv és az írás módjában: de élő nyelvben aligha valaha véghez lehet azt vinni, hogy annyiféle megyéknek dialectusi, leginkább egy oly sokféle idegen nemzetekkel öszveelegyült nemzetnek, mint a magyar, egy huron pendüljenek, egy zsinorra vonattathassanak. Nincs egy élő nyelv is, a melynek ezen baja ne volna, és nem vihette még egy is arra a tökéletességre, hogy csak két tudósa is pontban egyforma módon szólott és irt volna. Oly per ez, melyben mivel bíró nincs, örökké foly. A tudósok respublicában élnek, kinekinek van maga módja, maga szabad akarata!

Nagyobb kérdésnek látszik előttünk az, a melyet, úgy tetszik, mintha némely kijegyzett hibák által feltett volna Consiliarius Ur. T. i. Mennyiben lehet élnünk az *idegen* szókkal? Szabad-e élnünk *újakkal*? És mennyiben lehet nemcsak a *szó*kban, hanem azoknak *öszveszerkesztésében* is idegen nyelvből kölcsönöznünk? — Ezen kérdéseknek eligazításától függ, melyek a hibás *szó*k és *szólás* formái, melylyekkel mi élünk. — Illő, hogy vallástételünket ez eránt röviden közöljük.

Mi nem vagyunk nagy puritánusok. Minden igécskének van maga tulajdon jelentése, és megbocsáthatatlan kevélység volna azt állitanunk, hogy a mi nyelvünk oly bő, oly gazdag, hogy minden *szó*t, a mely idegen nyelven van, épen oly velősen, oly erőben, és tökéletesen ugyanolyan energiával nevezhetünk a mi nyelvünkön, mint amazon. Ha tehát ez az eset megtörténik, nem tartjuk hibának, akkor inkább az idegen velős és sokat jelentő *szó*t megtartani, és azzal mind addig élni, míg épen oly erejű *szó*ra akadunk a magunk nyelvén. Az igen nagyon kényes válogatása a *szó*knak és az igen nagy puritanismus, akaratosság; mert az érthetőségnek és a praecisióknak árt és ebben csak a csinosabb nemzetek példáit követjük.

Az *új szó*k előttünk nem épen kedvesek: ritkán és nagy tartózkodással merészelnünk csak néhanéha egyet alkotni és ezt a bátortalanságot okozza bennünk az a meggyőződés, hogy a ki philosopháló szemmel tudja megmérni a *szó*knak erejét, mindenik egy oly nyomos dolog, a melyről egy kis elmélkedést lehet írni. — Mi e felől úgy vélekedünk, hogy mivel reájok gyakran szükségünk van, és mivel elmulthatatlanul kell gazdagításán nyelvünknek igyekezni, tehát, a ki bizik maga erejében, próbálja bár! teremtsen bár! és bánjon úgy véle, mint képirók, a kik remekjeiket kifüggesztik, nem azért, hogy azt minden csudálja, minden jóvá hagyja, hanem hogy az értelmebbek azoknak hibáikat felfedezzék, és ők vagy megjobbítsák, vagy ha épen jobbithatatlanok, semmivé tegyék. Erre való nézve sok hasznot ígérünk mi magunknak a nyelv csinosítása körül az oly Társaságok által, a melyek legyenek már Aristarchusai az ily próbáknak. — Rút akaratosság volna az ilyen forma próbatételek mellett az intést, jobbitást, sőt a kárhuztatást is nem örömmel venni.

A *szó*k rakása s szerkesztésében is nem tartjuk kárhuzatos vétéknek néha, ha az idegeneké vagy hathatósabbnak, vagy édesebben hangzónak látszik, hazafisággal azt megajándékozni, csak az a nyelv természetével ne ellenkezzen. — Sokszor az ily idiotismusok, megesik, hogy akaratunk ellen is kicsuszamlanak pennánkból: úgy tartjuk, hogy nem is szükség azt meg-

vallanunk, hogy mindnyájan kevés tudományocskáinkat idegen nemzetektől gyűjtöttük, mely könnyen megesik, hogy midőn idegen nyelven tanult dolgon gondolkozunk, annak idiotismusa saját nyelvünkön is rajta ragad.

Ezen előrebocsátott feltételek szerént igyekezünk tebát némely szavainkat védelmezni.

«Könyv = liber. Könny = lacrymae.» Ezt mások után, mint oly dolgot, a mely a nyelv praecisiójára hasznos, jónak itéltük mi is követni.

«Kivánók — pro kívánnánk» mivel ez a fordítás itt nálunk szokatlan, és még nem vagyunk róla meggyőzve, hogy emez felett több elsősége volna, változtatást benne tenni nem akartunk.

«Társalkodóné» nem látszik ellenkezni a nyelv természetével.

«Kabbala.» Az idegen írónál egy jeles szó, alattomos, szövevényes áskálódást tenne magyarul, de amaz velős és emez hosszú és még is lankadt szó. — Nem gondolom, hogy ebben az értelmes, gondolkozó és vigyázó olvasó a *cabalával*, hitvány kancával, öszvezavarja.

«Elementáris lelkek.» Magyarul nincs ezt jelentő szó.

«Originalis és copia.» Ott, a hol ezt megtartottuk, úgy tetszik, hogy elveszett volna az egész anecdotának éle és sava, ha nagy körülírásokkal tettük volna ki magyarul.

«Szilfné.» Idegennek hangzik, az igaz. De lehetetlen meg nem tartani. *Ein Silphe*, — *Eine Silphide*. — Csak olyan volna, mintha azon igyekeznénk, hogy a Nimfát, Músát, etc magyarul tegyük ki. Erőltetés volna, a melyet jónak tartunk elkerülni.

«Musikusok.» Bevett és közönségesen gyakorlott szó.

«Látomány.» A nyelv analogiájával nem ellenkezik talán. Mindazonáltal másért, jobbért örömet feláldoznánk.

«Szerelemföltő = zelotypus, eiferstüchtig.» Ha a szó akkor jó, ha érhető, ha a dolog valóságát mintegy lefesti, úgy ez a németnél jobbnak látszott már sokaknál, és sokan látszatnak örömet befogadni.

«Villa.» Nem tudhatjuk, hol éltünk vele, hanemha abban az értelemben, hogy *majorház*, és úgy látszik, hogy in parenthesi hozzá is tettük. Így pedig megbocsátható dolog, mert nem akartuk magyarrá tenni.

«Bagi.» Az igaz, provincialismus; de ott — úgy tetszik hogy mint significativum és mint játszi szó — elmehet.

A többekkel nem terheljük békességétürését Mélt. Consiliarius Úrnak, és hogy terhes volt eddig való hasznos beszédünk, azért nem akarjuk elhinni, hogy a ki a hazánk csinosítását oly forróan szereti, mint Consiliarius Úr, annak tudjuk azt, nincs oly aprólékosság, a mely ezen tekintetért unalmasnak tessen. Mindenkori igaz tisztelettel vagyunk

Méltóságos Consiliarius Úrnak
tökéletes igaz szolgálói
Pajor és Kármán.

P. S. A harmadik kötet már kijött a munka alól, igyekezni fogunk azt és azzal együtt a Társaságnak mind a három kötetet beküldeni.

Közli: WALDAPFEL JÓZSEF.